

УДК 323.13

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.49>

МЕМОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ІТАЛІЇ: РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Микита Петраков

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», соціально-гуманітарний факультет, кафедра політичних наук та права вул. Старопортофранківська, 26, 65000, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>

В статті розглядається кейс меморіальної політики Італії у контексті сучасних політичних процесів, що є актуальним в аспекті розуміння впливу історичної пам'яті на суспільство та політику. Автор аналізує правові рамки та соціокультурні наслідки зусиль Італії у протидії апології фашизму, в тому числі через конституційні цілі «збереження культурної спадщини», фокусуючись на законодавчих ініціативах, стратегіях переосмислення національної ідентичності та колективної пам'яті. Дослідження розглядає вплив фашистських монументів на культурно-політичну ситуацію в Італії, зокрема їхню роль у складних взаємозв'язках між історичними традиціями різних регіонів країни. Через аналіз історії об'єднання Італії та маневрів з управління фашистською спадщиною, автор висвітлює ключові моменти, включаючи законодавчі акти, що регулювали збереження культурних пам'яток і практикували амністію для колишніх фашистів. Текст розширює аналіз еволюції меморіальної політики Італії через перелік нормативних актів, які вплинули на розвиток меморіального законодавства країни. Особлива увага приділяється таким ключовим моментам, Закон Скелба 1952 року та його значення у забороні організацій, що пропагують фашизм, та закон Манчіно 1993 року, який санкціонував заборону на публічні виступи з фашистською та нацистською символікою, стали важливими кроками у забезпеченні пам'яті про злочини минулого та відображенні сучасних норм і цінностей. Автор аналізує останні зміни в законодавстві, особливо закон 115/2016 року, який криміналізує заперечення Голокосту та інших злочинів проти людяності, підкреслюють важливість імплементації міжнародних стандартів у контексті італійської правової системи. Дослідження також розглядає приклад переосмислення пам'ятника зображенням Муссоліні в Боцен/Больцано до і після угоди між громадськими організаціями та владою щодо його реконтекстуалізації. Аналіз культурних та політичних аспектів конфлікту навколо фашистської спадщини в Італії дозволяє краще розуміти взаємозв'язок між минулим, пам'яттю та сучасними політичними реаліями країни.

Ключові слова: меморіальна політика, історична політика, культурна спадщина, національна ідентичність, регіоналізм, політичні процеси, реконцептуалізація, фашизм.

Постановка проблеми. Дослідження меморіальної політики Італії має велике значення у контексті сучасних політичних процесів в країні. Політичні зміни, інтерпретація історії та прийняття відповідних законодавчих актів роблять це питання важливим для розуміння як поточної ситуації, так і майбутнього розвитку Італії.

В останні роки Італія зіткнулася з політичними змінами, включаючи зростання популістських і правих партій. Ці партії часто використовують історичну пам'ять та символіку для мобілізації підтримки, що робить аналіз меморіальної політики ключовим для розуміння їхніх стратегій та впливу на суспільство. Використання пам'яті про минулі події, такі як фашистський період, дозволяє політичним силам маніпулювати національною свідомістю та сприяти формуванню певних політичних ідеалів.

Дослідження меморіальної політики Італії є актуальним і важливим для розуміння сучасних політичних процесів в країні. Воно дозволяє виявити, як історична пам'ять впливає на політику та суспільство, а також як держава намагається регулювати цей вплив через законодавчі ініціативи. Це дослідження допомагає зрозуміти складні механізми взаємодії між минулим та теперішнім, сприяючи формуванню більш обґрунтованого та свідомого підходу до пам'яті та історії.

Стан розробки проблеми. Дискурс навколо меморіальної політики був активований в Італії в другому десятилітті XXI століття. Серед академічних досліджень меморіальної політики цієї держави праці таких науковців як Габріель Галлі, Карла та Сімона Бодо, Джошуа Артурса, Фламінії Бартоліні, Беттіни Райтц-Йоссе та Хана Ламерса, Арістотеля Калліса, Яна Неліса, Ханни Малоун, Валентини Фолло, Аланни Кемпбелл. Фашистські пам'ятки досліджували Іріс Пупелла-Ногес, Джеральд Стайнахер, Ізабелла Массам, Теодотос Нікола, Луїс Надь та Пола О'Донохью, а також Андреа Карла та Йоханна Міттергофер. Меморіальна політика італії як предмет досліджень стала в роботах Малте Патріка Розенбергера, Сільвії Маркетті, Ілленії Россіні, Рут Бен-Гіат, Франческо Дами, Джамп'єстро Віанелло, Тома Кінгтона. До теми фашистської спадщини в Італії в українській публіцистиці зверталися Ігор Мінгазутдінов, Тетяна Метельова, Наталія Корчина, Катерина Козлова.

Так, Ілленія Россіні (2018) [21] та Джамп'єстро Віанелло (2022) [26] досліджують правові рамки Італії щодо фашизму, зосереджуючись на таких законах, як закон Манчіно, та їх наслідках для сучасної Італії. Ці роботи забезпечують критичне розуміння юридичних спроб зменшити вплив фашистської ідеології та символів у публічних просторах. Роздуми Россіні про расизм та наслідки скасування закону Манчіно ілюструють поточні виклики у протидії фашистському минулому Італії. Карла Бодо та Сімона Бодо (2016) [7] пропонують всебічний огляд культурної політики Італії, підкреслюючи історичні та інструментальні аспекти культурного управління. Їхні роботи надають розуміння еволюції інституційної основи проведення культурної політики у післяфашистській Італії, спрямованих на переосмислення та переінтерпретацію складного минулого країни. Рут Бен-Гіат (2017) [5] та Франческо Дама (2022) [9] розглядають збереження фашистських монументів в Італії, задаючись питанням, чому такі структури залишаються і як вони впливають на колективну пам'ять. Аналіз Бен-Гіат у *The New Yorker* та стаття Дами в *Italy Segreta* розкривають складності взаємодії з фашистською спадщиною, наводячи сучасні приклади того, як ці монументи сприймаються та оскаржуються. Джеральд Стайнахер (2013) [22] та Малте Патрік Розенбергер (2012) [20] зосереджуються на конкретних випадках, таких як монументи Муссоліні в Південному Тіролі, досліджуючи регіональні та етнічні аспекти фашистської спадщини. Ці роботи висвітлюють локалізовані конфлікти та переговори навколо фашистських монументів, ілюструючи різноманітні реакції в різних регіонах Італії. Фламінія Бартоліні (2018, 2019) [2; 3; 4] досліджує кейси конкретних фашистських монументів, таких як вілла Муссоліні в Римі та суперечливі монументи в Південному Тіролі. Ці дослідження сприяють розумінню того, як окремі місця стають центрами дискусій щодо пам'яті та спадщини. Українська дослідниця Наталія Корчина (2023) пропонує комплексне дослідження культурно-політичної ситуації навколо меморіального барельєфу Муссоліні в Больцано, процесу його реконцептуалізації в трансформації меморіальних стандартів в політиці Італії. Джошуа Артурс (2017) [1], Беттіна Райтц-Йоссе та Хан Ламерс (2016) [19] досліджують меморіальну політику Італії в ширших історичних та культурних рамках. Робота Артурса над римським минулим у фашистській Італії пов'язує італійський випадок з ширшими темами політики спадщини та пам'яті. Соціальний антрополог Шарон Макдональд (2010) [15] розширює дискусію до порівняльного рівня, досліджуючи,

як «важку» спадщину опрацьовують в інших контекстах і які політичні практики альтернативні до італійського сценарію.

Дослідження меморіальної політики держави передбачає аналіз історичних процесів, які формують історико-культурний комплекс єдиної ідентичності, процесів комеморації, які повертають до тих історичних моментів, які слід пам'ятати, тлумачити та переосмислювати в контексті сучасної політичної та соціокультурної реальності. Це включає аналіз символів, пам'ятників, пам'ятних дат та подій, які визначають колективну пам'ять і формують національний наратив.

Метою наукової статті є представлення дослідження меморіальної політики Італії з урахуванням сучасної реконцептуалізації культурної спадщини та її впливу на формування ідентичності сучасного італійського суспільства. *Завданнями статті є:* аналіз історичного контексту етногенезу та державотворення, що вплинули на розвиток меморіальної політики сучасної Італії, зокрема після Другої світової війни; визначення ролі культурної спадщини в процесах формування національної та регіональної ідентичності, зокрема через зміну їх сприйняття в сучасному контексті; дослідження процесу реконцептуалізації історичних пам'яток часів фашизму, спрямованої на перегляд історичного наративу.

Виклад основного матеріалу. Італія – відносно молода держава, об'єднання якої датується лише 1860 роком. Українська дослідниця Тетяна Метельова, акцентуючи увагу на складних процесах етногенезу та державотворення, вказує, що історія держави Італія пройшла довгий шлях, який обумовив значну регіоналізацію ідентичності та різницю в культурних меморіальних комплексах [30, с. 136-138]: 1) етрусський союз 12 міст VIII ст. до н. е. на території сучасних північних і центральних областей Італії з подальшою колонізацією ним північного сходу – долини річки По (Паданії), південного заходу (Кампанії), і далі у III ст. до н. е. – Цизальпійської Галлії (Північної Італії), тоді населеної кельтами; 2) утворення та розвиток Римської імперії до її поділу в 395 р. зі столицею в Мілані (колишній Медіолан з 300-ми роками місцевого самоврядування) Західної Римської імперії, і Константинополем – Східної; 3) розподіл в 476 р., коли північна Італія потрапила під контроль німецьких етносів – остготів, лагобардів, франків, а південь Італії, Венеція і Сицилія – під контроль Східної (Візантійської) Римської імперії; 4) приєднання Північної Італії після відтиснення остготів в 555 р. до Східної Римської імперії і до закріплення германського племені лангобардів на півночі та в центрі Італії (у долині р. По та її притоку Ломбардії), що заснували Королівство лангобардів (568–774) і поступово асимілювались серед автохтонного римського населення [29, с. 490]. Під контролем Візантії залишилася низка провінцій з містами Рим, Неаполь, регіон Калабрія, о-ви Сицилія і Сардинія; 5) існування у складі Священної Римської імперії внаслідок захоплення германським королем Оттоном I Риму, який коронується як король Лангобардії, а згодом, у 961–962 рр. як імператор Римської імперії; 6) уособлене існування південних регіонів на стику впливу Візантії, експансії ісламу, арабізації Сицилії (до середини XI ст. більше 50% жителів Сицилії сповідували іслам) [20, р. 185]; 7) існування як децентралізованого утворення після смерті імператора Оттона III у 1001 р., коли територія Італії, залишившись без центральної влади, перетворилася на арену воєнного протистояння кількох держав до того як в XI ст. південна Італія потрапила під контроль норманів [18]; 8) існування в якості «країни 278 міст» на загальній площі 300 тис. кв. км [29, с. 490], де у північній та центральній частині – Венеція, Генуя, Флоренція, Піза, Верона, Бергамо, Падуя, Віченца, Феррара – стають незалежними містами-комунами, де більшість селян були особисто вільними, де сталися перші антифеодальні й антицерковні селянські повстання в Європі (повстання Дольчино 1304–1307 рр.) і перші великі повстання найманих працівників (Сієна – 1371 р., Флоренція – 1378 р.);

9) консолідація міст – Верони, Віченци, Падуї, Пізи, Сієни, Перуджи – навколо Мілану у Ломбардії наприкінці XIV – на початку XV ст., де починає формуватися централізована держава, успіхам якої протистоять самодостатня Венеція, що перебуває під візантійським впливом, та Флоренція з досвідом олігархічного правління; 10) існування під французьким протекторатом з 1796 р. як Циспаданська республіка – Модени, Реджіо, Болоньї та Феррари та як Транспапанська республіка – міст Ломбардії (Мілан, Мантуя) [30, с. 141]. Їх об'єднання в 1797 р. в Цизальпійську республіку зі столицею в Мілані та населенням 3,2 млн осіб; 11) піднесення національно-визвольного руху – Рісорджименто та боротьби за політичне об'єднання Італії в Неаполітанському королівстві, П'ємонті, герцогстві Пармському, Генуї. Виникнення в 1831 р. в Марселі руху «Молода Італія», що ставив за мету об'єднання країни. Повстання і закріплення у Модені, Болоньї, Пармі ліберальних урядів, та Болонська ухвала ліберальнобуржуазних кіл Феррари, Романьї, Марки й Умбрії про злиття провінцій в єдину державу – «Об'єднання провінцій Італії»; 12) піднесення національно-визвольного руху внаслідок війни з Австрією 1859–1860 рр. та серія плебісцитів країн Центральної Італії – в Ломбардії, Модені, Реджо, Пармі, Тоскані, Болоньї, Феррари, Равенні, Форлі – за злиття із Сардинським королівством зі столицею в Турині. До кінця 1860 р. Італія (крім Римської області, Лаціо і Венеції) була об'єднана. 27 січня 1861 р. на всіх звільнених землях Італії було організовано вибори, що дало можливість в лютому скликати в Турині всеіталійський (за винятком Венеції та Риму) парламент, який 17 березня 1861 р. проголосив створення єдиної італійської держави і Віктора Емануїла II її королем. Приєднання до єдиної Італійської держави від Австрійської імперії Венеційської області в 1866 р. після третьої війни з Австрією за положеннями Віденської угоди, а в 1870 р. – Папської області з Римом, що підтвержувалося місцевими плебісцитами. Столицю Італійського королівства було перенесено до Риму у 1871 році. Рісорджименто завершився утворенням єдиного Італійського королівства, заснованого на принципах унітаризму й централізму.

Історія об'єднання італійських земель, що мали відмінні державницькі, культурні, господарсько-економічні традиції у єдину державу пояснює родовід регіоналізму політичних сил Італії, підсилений співіснуванням різних регіональних ідентичностей та історичною слабкістю національного нарративу щодо загальноіталійської ідентичності.

Риторика «бюджетного федералізму» часів уряду Ренцо спиралася на традиційні з XIX ст. питання економічного розриву між «багатою Північчю» і «бідним Півднем», які різняться в обсягах бідності, розвитку регіонального ВВП в декілька разів [29, с. 499]: у розвиненому північному регіоні Трентіно-Альто-Адідже безробіття – 4%, у той час як у середньому по Італії воно дорівнює 11%, а в Сицилії – 20% [20]; валовий регіональний продукт на душу населення у Південному Тіролі 145 37 тис. євро, а в південному Неаполі – 16 тис. євро на рік [16]; Північний регіон Ломбардія надає центральному уряду щорічно на 54 млрд євро більше, ніж отримує [30, с. 141]. Саме тому, в ієрархії самоідентифікації італійців «локально-муніципальна прихильність» посідає четверте місце з 11 позицій (64% респондентів), на останньому ж місці перебувають «почуття громадянина» та «довіра до держави» (16%) [30, с. 141].

Вторинність національної ідентифікації посилює етномовна строкатість: 14 лінгвістичних меншині складають 7% населення держави. Деяким з мовних меншин в місцях компактного проживання надані особливі права регіональними або провінційними нормативними актами [31, с. 47]. В Італії нараховують існування 31 міноритарних мов – найбільшого числа в Європі [6]. На півночі Італії поширені галлороманські мови, на півдні – діалекти неаполітанської і сицилійської. На території Сардинії – сардинська – мова

романської групи, що має статус регіональної мови ЄС. Неаполітанські варіанти італійської схожі з центральною мовною групою, що включає у себе тосканський діалект, на якому базується стандартна італійська. Сицилійський діалект має виражений греко-арабський субстрат [10]. В середині XIX ст. тільки від 2,5 до 10% усіх італійців говорили національною мовою. Водночас, італійська мова отримала статус офіційної лише в 1999 р. на основі закону «Про захист мовних історичних меншин» від 15 грудня, яким також під охорону держави введені меншини, що розмовляють албанською, німецькою, грецькою, словенською, хорватською, французькою, каталанською, франко-провансальською, фріульською, ладинською, окситанською та сардинською мовами. Мовні питання віднесено до компетенції регіональних, провінційних і муніципальних органів влади, а отже дію закону визначають муніципалітети з компактним проживанням етномовних меншин за бажанням не менше 15% жителів або 1/3 муніципальних депутатів комун. З 8101 муніципалітетів країни закон здійснювався на місцевому рівні в 1076 комунах, що складає близько 13% загального числа, на їхній території проживає близько 4 млн осіб, тобто 7% від загальної чисельності населення країни [14]. Відтак, слова Дж. Гарібальді: «Створивши Італію ми повинні створити італійців», – залишаються актуальними і досі [8, р. 141].

Разом із цим здійснення культурної політики й політики пам'яті теж залишається сферою компетенції регіонів. Культурна спадщина, враховуючи незрівнянне багатство італійських міст – значний тягар їх утримання для державного бюджету, з другої половини 70-х років XX ст. піклування про культурний спадок є сферою діяльності регіонів [7]. Після ряду законодавчих змін, зокрема Конституційної реформи 2001 р., адміністративно-територіальній устрій Італії часто визначають як квазі-федеративний, за якого за центральною владою залишається звужене коло питань.

Унаслідок Конституційної реформи регіони отримали навіть права у сфері міжнародних відносин: право на встановлення власних міжнародних зв'язків під контролем з боку держави, прямих зв'язків регіонів з ЄС, а також здійснення зовнішньої торгівлі.

Реформою 2001 р. запроваджено автономію для всіх суб'єктів італійської країни з державою включно. Стаття 114 оновленої конституції Італії містить: «Республіка складається з муніципалітетів, провінцій, столичних міст, регіонів та держави. Муніципалітети, провінції, столичні міста та регіони є автономними суб'єктами, що мають власні статути, повноваження та функції відповідно до принципів, викладених у Конституції». Це унеможливило централізацію культурної політики і стримує тоталітарні рухи в цьому напрямі: статус суб'єкта культурної політики, окрім держави, мають 20 регіонів, 103 провінції і 8101 муніципалітет.

Історично, Італія переживала процес культурної «сплавки» в часи правління диктатора Беніто Муссоліні і стала однією з перших країн, яка створила спеціальне міністерство – *Міністерство народної культури*, яке відповідало за сектор культури, або як вказує Карла Бодо – «культурну інженерію», в тому числі цензуру, ідеологічну пропаганду, в 1920-х і 1930-х рр. під фашистським правлінням. Комплексний закон про авторське право чи закон про «2% для мистецтва в громадських будівлях» – сягають кінця 1930-х – початку 1940-х років. Те саме стосується збережених великих культурних установ, таких як Інститут реставрації, національна телерадіокомпанія (EIAR, пізніше RAI), Cinecitta та Istituto Luce (державні кінокомпанії).

Беніто Муссоліні з 1922 по 1943 рік всіляко заохочував збереження культурної спадщини італійців, щоб пов'язати велич Римської імперії з новим фашистським рухом у країні. Він встановлював сотні нових пам'ятників та споруд, аби закарбувати фашистську ідеологію не лише в італійському ландшафті, а й в колективній пам'яті нації [28]. Серед

них – спортивний комплекс «Форо Муссоліні» (зараз «Італійський форум») або Палац італійської культури чи Колізей Квадрато (квадратний Колізей, нині – штаб-квартира модного дому Фенді) в Римі, які мали конкурувати з архітектурою Ватикану та Медичі. Споруди оздоблювали мозаїками, картинами та скульптурами із зображенням фашистської символіки. По всій країні встановлювали гігантські рельєфи, бюсти, статуї Муссоліні, на архітектурних спорудах розташовували цитати з його промов. Монети із зображенням вождя, плакати, фотографії, гравюри, навіть принти на одязі – все застосовували для повної окупації публічної сфери Італії.

Фашистські пам'ятки й досі існують як «культурна спадщина» і, одночасно, як «важка спадщина», за словами соціального антрополога Шарон Макдональд [15, с. і]. Серед них – один із найграндіозніших проєктів – спортивний комплекс «Форум Муссоліні» в Римі (1932–1937), що відігравав центральну роль у фашистській пропаганді спорту і мобілізації в армію. Його перейменували в «Італійський Форум» і прибрали текст фашистської присяги з мозаїк [11, с. viii]. Але, він і досі включає 40-метровий 300-тонний обеліск Муссоліні із надписом «MVSSOLINI DVX» – «Муссоліні вождь», а його мозаїки містять фашистські символи. Муссоліні залишив нащадкам капсулу із Кодексом Форуму Муссоліні під ним, текст якого був написаний за його вказівкою науковцем Ауреліо Джузеппе Аматауччі [19, с. 1]. Дослідники з'ясували, що в кодексі «вічною латиною» здійснено опис становлення та підйому італійського фашизму, досягнення фашизму з точки зору Муссоліні.

Після Другої світової війни Італія опинилася розділеною: між прихильниками Дуче і фашистського режиму і прихильниками антифашистського руху та комуністичної партії. В 1946 р. новий уряд оголосив амністію колишнім фашистам і колабораціоністам «уникнувши суду над фашистським режимом, подібного до Нюрнберзького» [9]. Визнання колективної провини за злочини, скоєні під час фашистського режиму, в Італії не відбулося, на відміну від Німеччини, де в березні 1946 р. було прийнято закон «Про звільнення народу від націонал-соціалізму та милітаризму», який заборонив ритуали нацистської республіки, гітлерівське вітання та символіку Третього Рейху. В Італії сотні фашистських меморіалів залишилися недоторканими. Союзники не хотіли сприяти поширенню влади зростаючої Комуністичної партії, тож після війни Контрольна комісія союзників «рекомендувала знищити лише найбільш очевидні та «неестетичні» пам'ятники», символіку та емблематику, а «решту перенести до музеїв або просто закрити тканиною чи фанерою» [5].

Після війни, як і в Німеччині, *Міністерство народної культури* було ліквідовано: однак, у той час як у Німеччині культурні повноваження були передані землям, в Італії вони були збережені державою та розподілені між кількома міністерствами. Серед культурних цілей Конституції 1947 р. (ст. 9, 21 та 33) поряд із «свободою думки та художнього вираження», «сприяння культурному розвитку» згадувалася «охорона спадщини» [6].

Хоча Закон Склба (Legge Scelba) 1952 року, прийнятий для цілей XII перехідних і заключних положень Конституції, забороняв реорганізацію «розпущеної Італійської фашистської партії» як діяльності «асоціації, руху або групи людей не менше ніж з п'яти осіб, що переслідує антидемократичні цілі ...здійснює зовнішні прояви фашистського характеру» та публічні демонстрації на її підтримку [12; 17]. Закон передбачив суворі кримінальні санкції для організаторів та учасників таких об'єднань, зокрема позбавлення волі (від 5 до 20 років), значні штрафи (від одного мільйона до десяти мільйонів лір), конфіскацію активів. Зокрема, стаття 1 визначала критерії, за якими асоціація, рух або група можуть бути класифіковані як такі, що переслідують цілі фашистської партії; стаття 2 встановлювал кримінальні покарання для організаторів, керівників і учасників таких асоціацій; стаття 3 передбачала розпуск і конфіскацію активів організацій, що підпадають під

зазначені критерії; стаття 4 встановлювала покарання за апологію, пропаганду фашизму та його антидемократичних цілей; стаття 5 карала за публічні виступи з демонстрацією символіки та ознак фашистських або нацистських організацій.

Водночас, в Законі Скелба (Legge Scelba) 1952 не згадувалися численні мистецькі витвори режиму Муссоліні та політика щодо них.

У 1975 р. було створено окреме *Міністерство спадщини* шляхом перегрупування відповідальності від *Міністерства освіти* (за музеї та пам'ятники, бібліотеки, культурні установи), *Міністерства внутрішніх справ* (за архіви), від *Канцелярії прем'єр-міністра* (за книговидання). Так було підкреслено важливість «охорони» та «відновлення» спадщини. Пізніше, в 2000 р. *Міністерство спадщини та культурної діяльності* отримало статус *Міністерства культури*, а з 2013 р. – статус *Міністерства спадщини, культурної діяльності та туризму*, міністр якого Массімо Брей зробив акцент не лише на захисті спадщини, але й на просуванні «культурних прав усіх громадян, включно з іммігрантами» [7].

Водночас, «з метою підготовки більш ефективних інструментів для запобігання та придушення явищ нетерпимості та насильства ксенофобського чи антисемітського характеру» в 1993 році в Італії був розроблений і схвалений *Закон Манчіно (la legge Mancino, 122/1993)* [21], який підтримав «заборону публічного звеличення фашизму і мови ненависті» та санкціонував заборону будь-якої «дискримінації расових, релігійних чи етнічних меншин» [12], в тому числі за допомогою емблем та символів. Але на той час фашистські пам'ятники розглядалися вже як невід'ємна частина культурної спадщини Італії і стали об'єктами захисту з боку всіх політичних сил.

Закон Манчіно спирався на ст. 3 Конституції Італії, яка гарантує право на рівність, на імплементовану в італійське законодавство в 1975 р. законом № 654 Нью-Йоркську конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року. Закон Манчіно містив санкцію: «Ув'язнення від одного до чотирьох років караються: а) ті, хто поширює будь-яким способом ідеї, засновані на расовій чи етнічній вищості чи ненависті; б) будь-хто, хто будь-яким чином підбурює до дискримінації чи ненависті, або заохочує до вчинення або вчиняє насильство чи акти провокації до насильства з расових, етнічних, національних чи релігійних мотивів». Крім того, закон, передбачав у ст. 3 обставину, що обтяжує покарання: у випадку злочинів, вчинених «з метою дискримінації чи етнічної, національної, расової чи релігійної ворожнечі». Законом 85 від 2006 р., за пропозицією Північної Ліги, закон Манчіно і ст. 3 закону 1975 п. 654, було змінено в рамках реформи проти громадських злочинів: ув'язнення, передбачене за пропаганду расистських ідей, було зменшено та застосовано як альтернативне покарання штрафу.

В 2000 р. Законом 211/2000 італійська держава встановила, що 27 січня відзначається як *День пам'яті загиблих (Giorno della Memoria)* «щоб пам'ятати про Шоа (внищення єврейського народу), расові закони, переслідування єврейських громадян Італією, італійців, які вони постраждали від депортації, ув'язнення, смерті, а також ті, хто, навіть у різних таборах і на різних сторонах, виступали проти проекту винищення і, ризикуючи власним життям, рятували інші життя та захищали переслідуваних». Згодом ця дата стала міжнародною річницею з резолюцією 60/7 Генеральної Асамблеї ООН від 1 листопада 2005 року [27]. Дата, обрана для Дня пам'яті, призначена для вшанування входу радянських військ до концтабору Аушвіц. В Мілані створено Меморіал Шоа на платформі 21 центрального вокзалу, звідки жертв війни відправляли потягами до концтаборів.

В 2004 р. в Італії був прийнятий Закон 92/2004 про комеморацію масових вбивств та вигнання італійців з Істрії, Далмації та інших територій, що перейшли під юрисдикцію Югославії: *День пам'яті жертв фойб* (італ. foibe – природні карстові ями, в які під час

і після Другої світової війни кидали тіла жертв масових вбивств) (Giorno del Ricordo) відзначається 10 лютого.

В 2016 р. ще одним важливим законодавчим актом став прийнятий в Італії *Закон про злочини геноциду*, злочини проти людяності та військові злочини, який включає положення про криміналізацію заперечення Голокосту та інших злочинів проти людяності (Закон 115/2016). Стаття 3 закону 654 від 1975 року також була поширена на тих, хто заперечує або применшує Шоа або «злочини геноциду». Нарешті, законодавчим декретом № 21 від 1 березня 2018 р., ст. 3 закону № 654 було скасовано та додано безпосередньо до нової ст. 604-bis Кримінального кодексу частини нового розділу Права проти рівності, яка карає: а) з позбавленням волі на строк до одного року і шести місяців або зі штрафом у розмірі до 6000 євро будь-яка особа, яка пропагує ідеї, засновані на расовій чи етнічній вищості чи ненависті, або заохочує до вчинення або вчиняє акти дискримінації за расовими, етнічними чи національними мотивами або релігійні; б) позбавленням волі на строк від шести місяців до чотирьох років, хто будь-яким способом підбурює або вчиняє насильство або провокує насильство з расових, етнічних, національних чи релігійних мотивів. Крім того, *Закон про заборону апології фашизму*, прийнятий після Другої світової війни, забороняє пропаганду фашистської ідеології та символіки (Закон 645/1952).

У 2017 році були прийняті зміни до Закону Склба (Legge Scelba) 1952 року, що посилили покарання за апологію фашизму, зокрема через Інтернет (Закон 71/2017).

Водночас, в 2017–2018 роках в політичних колах Італії посилилися течії, спрямовані на нормалізацію расизму та фашизму. Наприклад, в 2018 міністр у справах сім'ї Лоренцо Фонтана, відомий своїми реакційними позиціями, заявив, що хоче скасувати закон Манчіно, під назвою якого законодавчий указ 122 відомий /1993 (перетворений на закон № 205 від 1993 р.), який санкціонує расову, етнічну та релігійну дискримінацію. Цей захід, за його словами, був би необхідним, щоб зупинити «антиіталійський расизм»: «Расизм, – заявляє він – став ідеологічною зброєю глобалістів та їхніх рабів (деяких журналістів і основних коментаторів, певних партій) проти італійського народу» [21]. Щоб скасувати закон Манчіно для «нормалізації расизму» ще в 2014 р. Північна Ліга Італії запропонувала провести референдум з подальшим затвердженням рішення більшістю у парламенті.

У 2017 році, через зростаючу популярність неофашистських рухів та правих партій в Італії, депутат від лівої Демократичної партії Еммануеле Фіано, чий батько був депортований до нацистського концтабору в Освенцимі, запропонував закон (Legge Fiano), в якому закликав заборонити розповсюдження будь-яких «предметів, зображень чи символів», пов'язаних з фашизмом чи нацизмом [13; 26]. Однак праві політичні партії виступили проти закону Фіано, стверджуючи, що він становить невинуватену загрозу свободі слова, гарантованої конституцією Італії [28]. А нова прем'єр-міністр Італії Джорджія Мелоні, добре відома своєю підтримкою постфашистських партій, навіть назвала цей закон «безглуздя, що руйнує свободу». Відповідно законопроект Фіано не набрав потрібну кількість голосів в Сенаті і не був прийнятий. Через складності доведення в суді, що пам'ятки мистецтва та архітектури фашистського режиму підштовхують народ до агресії та ненависті, вони й досі знаходяться в публічному просторі Італії, і вже 80 років поспіль є тригерами полемічних дискусій та масових сутичок між неофашистами та антифашистами.

Фашистські пам'ятки залишається об'єктами поклоніння, як, наприклад, крипта Муссоліні на кладовищі Сан Кассіано в місці народження диктатора – селі Предаппіо, де його тіло було перепоховано 31 серпня 1957 року [12]. До неї тричі на рік збираються тисячі неофашистів, щоб відсвяткувати день народження «Дуче», початок його «тріумфального походу на Рим».

Проте зустрічаються випадки переосмислення пам'яток фашистського режиму. Влада міста Боцен/Больцано на півночі Італії підтримала бажання співгромадян, що засуджують фашизм, змінити барельєф Муссоліні в Боцен/Больцано, в тому числі заради припинення неофашистських настроїв в місті.

Багатофігурний барельєф із зображенням Муссоліні розташовано на фасаді фінансового управління в м. Боцен/Больцано, яке до кінця Другої світової війни було штаб-квартирою націонал-фашистської партії [28]. Барельєф був створений відомим скульптором Південного Тіролю Гансом Піффрадером (Hans Piffraeder) – членом Фашистської спілки образотворчих мистецтв і переїхав до Боцен/Больцано у 1931 році. З 1939 по 1942 рр. тривали роботи по створенню барельєфа одночасно із зведенням будинку Літторії-Латини за архітектурним проєктом Гвідо Пелліццарі, Франциско Россі та Луїса Платтнера. Грандіозні розміри барельєфа роблять його «найбільш вражаючим барельєфом фашистської епохи» [24]. Композиції барельєфу та художня манера підлягала суворій цензурі з боку Комітету з будівництва Каса Літторія. Контроль з боку влади можна простежити по підготовчих ескізах Ганса Піффрадера. Барельєф не було закінчено до падіння режиму. Три останні травертинові панелі прибули до Боцен/Больцано за два місяці до падіння фашизму в центральній та південній Італії, але через те, що Дуче втік на північ Італії, де створив новий фашистський уряд за допомогою нацистської Німеччини, територія Тіролю була включена до зони німецької окупації до кінця Другої світової війни. Тож барельєф після падіння фашистського режиму не збили, але й і не завершили. Три панелі, яких бракувало, спочатку «розмістили вздовж великого балкону під барельєфом, що використовували як трибуну на політичних мітингах», а після війни так і не встановили на місце, бо місцеве Управління пам'яток пропонувало прибрати весь барельєф. Їх було додано до решти композиції аж у 1957 році. У середній частині барельєфу Муссоліні – зображення Дуче на коні з піднятою правою рукою у «римському вітанні». Його оточують чотири фігури, що є символами фашистських партійних організацій: Національної фашистської партії, Національної асоціації відпочинку, Італійської партійної молоді Літторії та Добровільної міліції національної безпеки. Дата завершення робіт над барельєфом висічена в камені згідно «фашистського календаря – ANNO XX EF (двадцятий рік фашистської ери – 1942)». Поруч із датою викарбувано девіз Муссоліні: «Вір, підкоряйся, борися!». Композиція барельєфу являє собою хронологічну візуалізацію історії фашизму. Барельєф унаочнює повернення величчя Римської імперії через алегоричне зображення передачі могутньої спадщини римським легіонером фашистському воїну. Йдеться тут і про допомогу Франсиско Франко під час громадянської війни в Іспанії (1936–1939), і про «мир і процвітання», що настали завдяки приходу фашистського режиму. Цитуються фашистські гасла «Хай живе Муссоліні» та «Муссоліні – вождь». Отже, барельєф у Боцен/Больцано є ілюстрацією фашистської пропаганди, націленої на звеличення діянь «Дучо-деміурга». Автор барельєфу Ганс Піффрадер представив фашистського узурпатора рятівником італійського народу. І до середини 1950-х рр. барельєф містян не дратував, в тому числі і тому, що його автор Ганс Піффрадер залишався «президентом Асоціації художників Південного Тіролю з 1947 по 1950 рік» [22, с. 653] і уособлює історію суспільного сприйняття колаборації з режимом Муссоліні. Перший протест з боку «Народної партії Південного Тіролю» (SVP) проти барельєфу відбувся лише після встановлення останніх трьох плит у 1957 р.. Після того протести проти фашистських символів в Боцен/Больцано відбувалися неодноразово.

Поворотний момент у боротьбі за порозуміння між німецькомовним та італійським населенням Південного Тіролю настав у січні 2011 року. Лідери партії SVP досягли компромісу з міністром культури тодішнього прем'єр міністра Берлусконі щодо нейтралізації

фашистських пам'ятників у Боцен/Больцано задля мирного співіснування етнічних груп [22, с. 663]. Екс-губернатор провінції Больцано Луїс Дурнвальдер зазначив: «...рельєф Муссоліні треба прибрати. У Німеччині пам'ятник Гітлеру у вигляді цього рельєфу Муссоліні був би немислимим, не кажучи вже про його розміщення на громадській будівлі».

Водночас, в Больцано, питання пам'ятки викликало етнокультурні суперечки: німецькомовні мешканці Больцано домагалися його демонтажу, а італійці протестували проти забуття пам'яті нації. Апологетом збереження пам'ятки виступив експарламентарій Вітторіо Старбі, який звинувачував південно-тірольців у переслідуванні італійців і стверджував, що знесення рельєфу Муссоліні зробить губернатора Дурнвальда не кращим за Гітлера, порівнюючи знесення барельєфу з вандалізмом, руйнуванням статуй Будди в Афганістані. Протистояння між етнічними групами перейшло в активну фазу і для припинення напруження було прийнято рішення реконтекстуалізувати пам'ятку, додавши до неї цитату Ханни Арендт – «Жодна людина не має права підкорятися...» трьома офіційними мовами провінції Боцен/Больцано: німецькою, італійською та ладинською і це є «прямою відповіддю» на заклик «до сліпої покори», до якої спонукає фашистське гасло Муссоліні [28]. Цитата Арендт закликає глядачів до вдумливого роздивляння барельєфу і розмірковування над новим смислом комеморативного витвору як про пам'ять поколінь, які відчували наслідки покори фашистському режиму.

Висновки. Дослідження меморіальної політики в Італії підкреслює складність та актуальність процесів реконцептуалізації культурних пам'яток минулого у сучасному світі. Відстеження історичних трансформацій пам'яток, зокрема тих, що асоціюються з фашистським періодом, свідчить про поступове зміння сприйняття та визначення національної ідентичності через культурні артефакти. Аналізуючи приклад барельєфа Муссоліні у Боцен/Больцано, стає очевидним, що реконцептуалізація історичних пам'яток може відбутися через додавання нових контекстуальних шарів, які відображають сучасні цінності та норми суспільства. Цей процес дозволяє не лише зберегти культурну спадщину, а й використовувати її для виховання суспільства в дусі толерантності, відкритості та пам'яті про минуле. Результати дослідження також підкреслюють важливість діалогу між різними групами суспільства та урядовими інституціями у процесі прийняття рішень щодо меморіальних об'єктів. Цей діалог дозволяє врахувати різноманітні погляди та інтереси, сприяючи створенню взаєморозуміння та спільного вирішення суперечностей, пов'язаних з інтерпретацією минулого. Отже, меморіальна політика Італії є важливим аспектом не лише збереження культурної спадщини, а й формування сучасної ідентичності, що адаптується до змінюючихся соціокультурних умов і вимог суспільства.

Список використаної літератури

1. Arthurs, J. *Bathing in Eternal Rome: The Mostra Augustea della Romanita*. Brill's Companion to the Classics, Fascist Italy and Nazi Germany, eds. Helen Roche and Kyriakos Demetriou, 2017. P. 157–177.
2. Bartolini, F. *From Iconoclasm to Museum. Mussolini's villa in Rome, as a Dictatorial Heritage Site*. *Martor The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Journal / Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain*. 2018. No. 23. P. 163–73. DOI: www.doi.org/10.57225/martor.
3. Bartolini, F. *Dealing with a Dictatorial Past: Fascist Monuments and Conflicting Memory in Contemporary Italy*. *Monument Culture, International Perspectives on the Future of Monuments in a Changing World*, ed. L. Macaluso. London: Rowman & Littlefield, 2019. P. 233–253.

4. Bartolini, F. Dealing With Contested Heritage: Contemporary Art and the Fascist Monument Debate in Gullnitz. M. und/e Millan, M. *Geschichte und Region/Storia e regione*. 2019. Vol. 28, no.1. P. 131–137.
5. Ben-Ghiat, R. Why are Fascist Monuments still standing in Italy? *The New Yorker*. 2017. No. 5. URL: <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/why-are-so-many-fascist-monuments-still> (дата звернення: 13.07.2024).
6. Bodo C., Spada C. *Rapporto sull'economia della cultura in Italia*. Il Mulino. URL: https://www.mulino.it/isbn/9788815102294?forcedLocale=it&fbrefresh=CAN_BE_ANYTHING (дата звернення: 13.07.2024).
7. Bodo Carla, Bodo Simona *Italy/ 1. Historical perspective: cultural policies and instruments*. World CP. Internatioanl Database of Cultural Politics. 2016. 5 July. URL: <https://www.worldcp.org/italy.php> (дата звернення: 13.07.2024).
8. Bull A. *Regionalism in Italy. Regionalism in the European Union* / ed. P. Wagstaff. Bristol: Intellect Books, 1999. P. 140-157.
9. Dama, F. *Fascist Monuments: A Heavy Heritage*. Italy Segreta, 2022. URL: <https://italysegreta.com/a-heavy-heritage/> (дата звернення: 13.07.2024).
10. Dialecti d'Italia. ALI. URL: <http://atlantelinguistico.it/dialecti-d-italia.html>(дата звернення: 13.07.2024).
11. Follo, V. *The Power of Images in the Age of Mussolini* : Publicly Accessible Penn Dissertation. 2013. 858 p. <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2016&context=edissertations> (дата звернення: 13.07.2024).
12. Heywood, P. (2019). *Fascism, uncensored. Terrain anthropologie & sciences humaines [Online]*. 2019. No. 72. DOI: <https://doi.org/10.4000/terrain.18955>.
13. Kington, T. *Fendi transforms Mussolini's fascist HQ into a temple to high fashion*.
14. *Lingue di minoranza e scuola. A dieci anni dalla Legge 482/99*. 2010. MIUR. Direzione Generale per gli Ordinamenti Scolastici e per l'Autonomia Scolastica. Pubblicazione e stampa a cura delle Edizioni Anicia – marzo 2010. URL: http://www.edscuola.it/archivio/statistiche/lingue_minoranza_scuola.pdf (дата звернення: 13.07.2024).
15. Macdonald, S. *Difficult heritage: negotiating the Nazi past in Nuremberg and beyond*. Taylor & Francis e-Library, 2010. URL:https://www.york.ac.uk/media/sociology/difficult%20heritage_excerpt.pdf (дата звернення: 13.07.2024).
16. Marchetti S. *Italiano? Nein. A Part of Italy Wants Out*. *Newsweek Magazine*. URL: <https://www.newsweek.com/2014/01/17/italiano-nein-part-italy-wants-out-245068.html> (дата звернення: 13.07.2024).
17. *Norme di attuazione della XII disposizione transitoria e finale (comma primo) della Costituzione. § 44.1.50 – Legge 20 giugno 1952, n. 645*. https://www.edizionieuropee.it/law/html/21/zn44_01_050.html (дата звернення: 13.07.2024).
18. Norwich J. J. *The Normans in Sicily: The Normans in the South 1016-1130 and the Kingdom in the Sun 1130-1194*. London: Penguin Global. 816 p.
19. Reitz-Joosse, B., & Lamers, H. *The Codex Fori Mussolini: A Latin Text of Italian Fascism*. London and New York: Bloomsbury Academic, 2016. 152 p.
20. Rosenberger M. P. *Self-Determination in South Tyrol – The Red Eagle Spreads its Wings*. *Fair Observer*, 2012. URL: <https://www.fairobserver.com/region/europe/self-determination-south-tyrolred-eagle-spreads-its-wings/> 155 (дата звернення: 13.07.2024).
21. Rossini I. *Se aboliscono la legge Mancino “a noi” cosa cambia?» Riflessioni su razzismo e diritto / Storie in Movimento*. 2018. URL: <https://storieinmovimento.org/2018/08/29/abolizione-legge-mancino-razzismo-rossini/> (дата звернення: 13.07.2024).
22. Steinacher G. *Fascist Legacies: The Controversy over Mussolini's Monuments in South Tyrol*. *European Yearbook of Minority Issues Online*. 2013. Vol. 10, no. 1. URL:<https://>

- digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1144&context=historyfacpub (дата звернення: 13.07.2024).
23. The Local. 2022. URL: <https://www.thelocal.it/20221028/explained-what-are-italys-laws-against-support-for> (дата звернення: 13.07.2024).
 24. The Monumental Bas-Relief in Bozen-Bolzano: From Hans Piffraeder To Hannah Arendt B Light On Dictatorship. <https://www.basrelief-bolzano.com/en/content/the-bas-relief.html> (дата звернення: 13.07.2024).
 25. The New Yorker. 2017. URL: <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/why-are-so-many-fascist-monuments-still> (дата звернення: 13.07.2024).
 26. Vianello, G. Explained: What are Italy's Laws Against Support for Fascism? The Local. 2022. URL: <https://www.thelocal.it/20221028/explained-what-are-italys-laws-against-support-for> (дата звернення: 13.07.2024).
 27. 27 gennaio: Giorno della Memoria/Ministero dell'Istruzione e del Merito URL: https://www.miur.gov.it/ricerca-tag/-/asset_publisher/oHKi7zkjLkW/content/27-gennaio-giorno-della-memoria (дата звернення: 13.07.2024).
 28. Корчина Н. Досвід Італії у переосмисленні фашистської монументальної спадщини на прикладі барельєфу Муссоліні в Боцен/Болдано. Національна академія мистецтва. National Academy of Fine Arts and Architecture Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art» 2023. No 33 (2023) С. 164–177. URL: <http://naoma-science.kiev.ua> (дата звернення: 13.07.2024).
 29. Країни світу і Україна: енциклопедія : в 5 тт. / редкол.: А. І. Кудряченко (голова) та ін.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор І тому А. Г. Бульвінський. 2017. 564 с.
 30. Метельова Т.О. Формування загальнонаціональної єдності засобами політики пам'яті в Італії: досвід для України. С. 136-155. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4891/1/Formuvannia%20zahalnonatsionalnoi%20yednosti%20zasobamy.pdf> (дата звернення: 13.07.2024).
 31. Мінгазутдінов І. О. Південнотірольський сепаратизм в Італії. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 101. ч. 1. С. 47-53.

MEMORIAL POLICY IN ITALY: RECONCEPTUALISING CULTURAL HERITAGE AND SHAPING IDENTITY

Mykyta Petrakov

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",

Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Political Science and Law

Staroportofrankivska St., 26, 65000, Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>

The article examines the case of Italy's memorial policy in the context of contemporary political processes, which is relevant in terms of understanding the impact of historical memory on society and politics. The author analyses the legal framework and socio-cultural implications of Italy's efforts to counter fascist apologetics, including through the constitutional goals of "preserving cultural heritage", focusing on legislative initiatives, strategies for rethinking national identity and collective memory. The study examines the impact of fascist monuments on the cultural and political situation in Italy, in particular their role in the complex interrelationships between the historical traditions of different regions of the country. Through an analysis of the history of Italian unification and manoeuvres to manage fascist heritage, the author highlights key points, including legislation regulating the preservation of cultural

monuments and the practice of amnesty for former fascists. The text extends the analysis of the evolution of Italy's memorial policy by listing the regulations that influenced the development of the country's memorial legislation. With a particular focus on the following key points, the 1952 Skelb Law and its importance in banning organisations promoting fascism, and the 1993 Mancino Law, which authorised the ban on public displays of fascist and Nazi symbols, were important steps in ensuring the memory of past crimes and reflecting contemporary norms and values. The author analyses recent legislative developments, especially Law 115/2016, which criminalises Holocaust denial and other crimes against humanity, highlighting the importance of implementing international standards in the context of the Italian legal system. The study also examines the case of the reinterpretation of the monument to Mussolini in Bocen/Bolzano before and after an agreement between NGOs and the authorities on its recontextualisation. The analysis of the cultural and political aspects of the conflict over the fascist heritage in Italy allows us to better understand the relationship between the past, memory and the current political realities of the country.

Key words: memorial policy, historical policy, cultural heritage, national identity, regionalism, political processes, reconceptualisation, fascism.